

Evropská konference výzkumu ve vzdělávání 2019 (European Conference on Educational Research 2019, ECER)
„Education in an Era of Risk – the Role of Educational Research for the Future“
 Hamburk, 2.–6. 9. 2019

Zdá se, že éra rizikové společnosti je na svém vrcholu, alespoň co se týče vzdělávání. Rizikovými se stávají jak společenské podmínky, procesy, tak výsledky vzdělávání. Riziková je nedostatečná komunikace veřejných politik, ale také jejich nadměrná europeizace, riziková je nedostatečná evidence ve vzdělávání, ale také její nadměrná produkce skrze tzv. digital governance (P. Landri. *Digital Governance of Education: Technology, Standards and Europeanization of Education*. London: Bloomsbury Publishing PLC 2018), rizikové jsou i výsledky zámků, resp. trendy snižujících se výsledků v určitých oblastech. Jak z těchto vzdělávacích rizik a krizí vyváznout a jak sociologii vzdělávání na tyto problémy vyladit? Na to se snažila v zářijových dnech odpovědět mezinárodní a mezioborová konference, kterou zajišťuje EERA (Evropská asociace výzkumu ve vzdělávání). Letošní téma totiž odkazovalo na vzdělávání v rizikové nikoli pouze společnosti, ale rovnou celé éře – době rizikové.

Konference byla jako vždy organizována podle jednotlivých „networks“, ale také pořádala obecné „sessions“ za celou EERA, které daleko více rámovaly obecnou diskusi o tom, co se ve vzdělávání v nedávné době událo. Proto nemohlo chybět téma Sustainable Development Goals. Tyto „udržitelné cíle“ vyhlásilo OSN v roce 2015, energicky se jich chopilo OECD a od roku 2016 je tato organizace systematicky komponuje do svých vlivných publikací *Education at a Glance*; chce totiž napomoci dosažení těchto cílů právě budováním patřičných indikátorů. Hlavním řešením problému udržitelnosti má být podle úvodního slova Davida Atchoareny (ředitel UNESCO Institutu pro celoživotní vzdělávání) pře-

devším celoživotní vzdělávání – mělo by „budovat mosty napříč různými životními sférami a správními kontexty“. Rizika se zvládnou tzv. celoživotní gramotností (lifelong literacy), která propojuje tři dimenze: celoživotní učení, širokou životní gramotnost a širokosektorové reformy směřující k „systému celoživotního učení“. Referenční rámce rizikovosti, udržitelnosti a celoživotního učení se v tomto pojetí propojily v jedné systemické vizi, která by nyní měla být i paradigmatem vzdělávacího výzkumu. To ovšem budí i spoustu kritických otázek, jak například uvidíme dále v některých prezentacích a také jak známe v českém prostředí z kritiky novodobého pojetí celoživotního učení podané Konradem Liessmannem.

Ale jako vždy, tato konference uměla i letos seskupit jak umírněně reformní, tak radikální badatele, a proto otázka po rizikovosti ve vzdělávání nebyla nesena pouze dychtivostí po jakýchkoli nápravných řešeních, ale také pokusem o nezabřednutý pohled na krizový management, který často vládne politikám ve vzdělávání, pohled, který umí vidět vzdělávání jinak, než skrze „PISA šoky“, „permanentní krize“ či „nekonečné reformy“. Seskupení a zastřešení badatelů nejen různých oborů, ale také velmi odlišných paradigmat je jednou z nejlepších vlastností jinak dosti masové konference. Výzkumníci se v ní nebojí kontroverzních otázek a diskuse je na prezentacích vždy na velmi vysoké úrovni. Jelikož konference zahrnovala paralelní sekce 32 „networks“, následující pasáže referují pouze o dění v sítích Sociologies of education (SsE), Policy Studies and Politics of Education a Organizational Education. O ostatních zajímavých sekcích z jiných sítí budou referovat čeští kolegové a kolegyně z jiných oborů v relevantních časopisech.

Síť SsE kromě participace na hlavním tématu vydala i svoji speciální výzvu: *Retuning Sociology of Education up?* Do této výzvy se zapojilo mnoho badatelů a návrhy a podněty pro oživení a vyladění so-

ciologie vzdělávání směrem k současným společenským změnám byly neneseny především odklonem od esencialistických, individualistických i holistických epistemologií a ontologií. Diskuse se otevřela panelem *A New Materialism in Sociology of Education*, který upozornil na proměňující se časoprostor současného vzdělávání, který je pod tlakem epidemie reforem (Paolo Landri, Italian National Research Council). Posuny v materialitě vzdělávání byly zkoumány na digitálních vzdělávacích aplikacích (Mathias Decuypere, University of Leuven), tento výzkum vedl k navržení heuristického rámce, který zahrnuje čtyři dimenze: ekologie, technologie, subjektivita a vzdělávací režim. V takto pojatých dimenzích se mimo jiné projevuje v současnosti sílící relacionistická ontologie, která uvažuje jako prioritní vztahový proces (analyticky i empiricky) – vznikání vazeb, které teprve konstituují aktéry, lokace i zájmy.

Výše naznačené paradigmatické proměny byly předmětem i dalších panelů. Alfredo S. Filho (Dublin City University) nabídl pohled na nové uchopení sociálního kapitálu z pozic ANT, Danilo Taglietti (University of Naples) se chopil problému stále přetrvávajících kategorií a dualit moderní sociologie (realita a reprezentace, jednání a reflexe), což ho vedlo k proponování jediné sociální báze inspirované deleuzeovskou filozofií. Autorka této zprávy přednesla příspěvek „A Sociological Perspective on Normativity in Education: Educational Legitimation Ecology“, ve kterém se snažila nabídnout pohled na legitimizační praktiky v ospravedlňování vzdělávacích reforem, tedy praktiky a situace, jež stabilizují své sociálně kompetentní aktéry, patřičné vědění a relevantní problémy.

Ovšem tyto teoretické posuny našly uplatnění i v dalších sférách vzdělávání, například v oblasti hodnocení. I v českém prostředí se dlouhodobě upozorňuje na vlivy nového managementu a na jeho logi-

ku, která vytlačuje odlišné definice problémů a odlišné dialogické partnery, u nás jde ale především o (dnes již tradiční) kritiku neoliberalismu. Jinou perspektivu nabídl Emiliano Grimaldi (University of Naples). Ukázal nejen na manažerskou logiku, ale především představil velmi důležitou, nicméně specifickou genealogii hodnocení ve vzdělávání a představil tak svoji novou knihu (E. Grimaldi. *An Archaeology of Educational Evaluation: Epistemological Spaces and Political Paradoxes*. London: Routledge 2019). Yves Duterco (University of Nantes) a Julia Resnik (Hebrew University of Jerusalem) naopak upozornili ve svém rozsáhlém srovnávacím výzkumu francouzského a izraelského hodnocení ve vzdělávání na zajímavé podobnosti, které v současnosti vedou na jedné straně k teritoriálně zaměřeným správním opatřením a na druhé straně k individualizaci hodnocení výsledků vzdělávání a zodpovědnosti za něj. V ještě kritičtější duchu vystoupil John B. Krejsler se svým příspěvkem „‘The Grand Simulation’ and the Dream of Success by Assessment: Baudrillardian Reflections on the Drive in (Trans-)national School Policy“, jehož název mluví do značné míry sám za sebe.

V současnosti velmi důležitým zkoumáním povahy inovací se zabýval panel *Social Innovation in Education* (síť Organizational Education). Především Gert Biesta (Maynooth University) upozornil na to, že v současnosti se mnohem více upřednostňuje otázka, jak proměnit vzdělávání, aby více vyhovovalo společenským požadavkům, a úplně se tím zastírá druhá, neméně významná otázka, která byla v historii evropské civilizace vždy přítomná, tedy jak proměnit společnost, aby vyhovovala opravdovému vzdělávání. Biesta se pozastavil nad faktem, že škola jako obecná instituce si mnohem méně nárokuje svůj vlastní čas a prostor než naopak – tedy alespoň na rétorické úrovni vzdělávacích politik, ve kterých hlavním subjektem, který něco vyžaduje, je společnost, průmysl, trh

práce apod. Biesta se soustředil na nereflektovaný předpoklad, že konstantní inovace přinese zákonitě vylepšení, a navrhuje zamyslet se nad ideou vzdělávání jako termostatu, tedy neustálého vyvažování mezi inovací a konzervací. Navíc upozorňuje na roli školy jako instituce, která má povinnost rezistence – odporu vůči takovým zásahům, které jsou v protikladu k vlastním cílům vzdělávání (více v: G. Biesta. „What Kind of Society Does the School Need? Redefining the Democratic Work of Education in Impatient Times.“ *Studies in Philosophy and Education*, 2019, 38: 657–668, <https://doi.org/10.1007/s11217-019-09675-y>). Toto uvažování by mohlo významně přispět i do současné české diskuse nad vzdělávacími vizemi v připravované strategii 2030+.

Dalším aktuálním tématem bylo hodnocení a souvztažná idea standardů v panelu *The Encounter between Homogenization and Heterogeneity: Increased Standardization in a Diverse World?* Zejména Paolo Landri ukázal, že standard (široce chápaný) je klíčovým faktorem možnosti koordinace jednání a že bez standardů by se těžko jednalo i komunikovalo. Nicméně i oproti tomuto faktu je třeba se ptát po současné povaze standardizace ve vzdělávání. Skrze tzv. sociomateriální přístup, který se zaměřuje na míru, časoprostorové souvislosti a autorství standardizací a na to, jaké aspekty vzdělávání jí podléhají a jaké ne (více v: T. Fenwick, P. Landri. „Materialities, Textures and Pedagogies: Socio-Material Assemblages in Education.“ *Pedagogy, Culture and Society*, 2012, 20 (1): 1–7), Landri upozorňuje, že současné zavádění standardů rozhodně automaticky nepřináší domnělou uniformitu, transparentnost a plynulejší koordinaci. Standardy v současné podobě nejsou neutrální technické a transparentní objekty, ale spíše epistemické objekty (asambláže roztroušených a zčásti heterogenních transnacionálních sítí), které umožňují uvažovat ve vzdělávání pouze to měřitelné a domněle objektivní.

Nejvíce zájmu ale vzbudil dvoudílný panel *The Interplay of Actors in the Production of Education Metrics: Examining Empirical Cases and Theoretical Assumptions*. Věnoval se konkrétním souvislostem aktérství, měření a hodnocení ve vzdělávání a zkoumání různých organizačních globálních i lokálních asambláží. Poutal především díky v současnosti velmi žhavému tématu – OECD průzkumu sociálních a emocionálních dovedností (SSES), který se připravoval minimálně od roku 2016, a nedávno, v listopadu 2019, vyšla první studie tohoto průzkumu (vyšlo již několik metodologických a koncepčních studií, více na: <http://www.oecd.org/education/ceri/social-emotional-skills-study/>). Tento průzkum značně polarizuje své publikum díky evidentní disparitě snahy kvantifikovat nekvantifikovatelné. Proto Ben Williamson (University of Edinburgh) ve svém příspěvku „Coding Human-computer Capital: the Digital Psychometrics of Social-emotional Skills in the Robot Economy“ poukázal, že nejenže má tento průzkum přinést úplně nový druh správného vědění (policy knowledge), ale posouvá i priority samotného OECD. Hlavním cílem je podchytit sociálně-emocionální faktory socioekonomických výsledků. Důvodem jsou především změny v ekonomikách a profesích, které se stávají čím dál tím více robotizované. Zatímco rutinní kognitivní dovednosti, které se jednoduše naučí a jednoduše testují, jsou také ty, které bude možné nejjednodušeji digitalizovat, automatizovat a outsourcovat, budou to především sociální a emocionální dovednosti, které budou podstatou přidané lidské hodnoty v „robotizované společnosti“. Tedy již ne společnost vědění, která potřebuje kognitivní inteligenci, ale robotizovaná společnost, která potřebuje emoční inteligenci. Za průzkumem tak stojí především snaha měřit ekonomicky hodnotné informace budoucí společnosti. Tím ovšem ale OECD zavádí digitální psychometriku do mezinárodního vzdělávacího mocenského ovládá-

ní, což by rozhodně nemělo unikát pozornosti.

Jinou aktivitu OECD zkoumala Radhika Gorur (Deakin University), konkrétně program PISA pro rozvojový svět (PISA-D). V příspěvku „Making PISA Inclusive: Assembling PISA for Development (PISA-D)“ Gorur ukázala na případové studii Kamodže, jak se nový program ustavuje v materiálně-sémantickém procesu sestavování různých aliancí (hodnotících globálních aliancí, zprostředkování grantů, obecně budování kapacit aj.). Tyto procesy nesměřovaly pouze k technické adaptaci položek PISA průzkumu pro nízkopříjmové státy, ale k celkovému zajištění organizace OECD ve své globálně relevantní pozici, tedy i v těch zemích, které i díky agendě OSN (viz výše) jsou považovány za neopominutelný prostor pro vskutku globální měření vzdělávacích indikátorů. Christian Ydesen (University of Aalborg) upozornil v příspěvku „The Turbulence of Statistics in Education – UNESCO-OECD Relations 1960s–2010s“, že vzhledem k tomu, že vytváření statistik, dat, indikátorů a algoritmů je podstatou dnešního ovládání (governing complex) ve vzdělávání, byly tyto aktivity vždy předmětem spolupráce, ale i sváru různých organizací; kdo ovládá vzdělávací statistiky, ovládá vzdělávání. Proto zkoumal historii sporů dvou nejvýznamnějších organizací (UNESCO a OECD) na tomto poli. Linda Rönnberg (Umeå University) ukázala na asambláž aktérů, kteří se nakupili kolem švédské nadace Gapminder k produkci, prezentaci a užívání statistik. Antoni Verger (Autonomous University of Barcelona) představila procesy vlivu OECD na lokální vzdělávací politiku méně nápadnými způsoby, než je například PISA, a to konkrétně OECD národními zprávami, které tak představují prostředek tzv. multilaterálního dohledu (multilateral surveillance).

Jedním z posledních panelů konference bylo sympozium organizované přede-

vším badateli z UC Louvain, věnované obecnějšímu tématu, které vlastně problematizovalo zpoza většiny konkrétních studií, a to posunu v povaze politična v současných společnostech. Panel *Re-articulating the Form of the Political: Education Governance in the European Union* ukázal například, že neformální charakter mnoha pracovních skupin (konkrétně při přípravě ET 2020), ačkoli jsou odděleny od formálních struktur, není překážkou, ale spíše zdrojem výhod (Vivien Gain, Eric Mangez). Pieter Vanden Broeck ukázal, jak „Euro-speak of (Lifelong) Learning“ umožňuje rozmělnit dvojí opozitní požadavek vyjednat národní zájem a zároveň dosáhnout nadnárodního konsensu. A Tore Bernt Sorensen upozornil, že se horizonty politické akce ve vzdělávání neustále rozšiřují, což ovlivňuje sociální dialog s aktéry, jako jsou například učitelé, ale i další.

Letošní konference tedy ukázala, že není možné vzdělávání považovat za autonomní systém oddělený od ostatních sfér společenského života, že vzdělávání je pole jak mocenských bojů, tak ekologií vyjednávání významů dobré společnosti obecně. Konference ale upozornila na značné disparity a difference na všech úrovních vzdělávání (od plánování po výsledky), které přispívají k rizikovosti, jako k narativu i jako ke stavu světa. Proto se můžeme těšit na další konferenci, která se chystá vyjádřit právě k propojování komunit, organizací a dalších aktérů a různých rolí vzdělávání v tomto propojování: Educational Research: (Re)connecting Communities ECER 2020, která se tentokrát uskuteční v Glasgow. Síť SsE si k tomu připravila vysoce aktuální speciální výzvu: „Return of the Nation? Sociologies of Education in an Era of Rising Nationalism and Populism“.

Všechny abstrakty z této i minulých konferencí EERA jsou dostupné online na: <https://eera-ecer.de/ecer-programmes/>.

Jitka Wirthová